

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Здійснено систематизацію процесу входження іноземного капіталу в банківську систему України, з'ясовано позитивні та негативні прояви впливу проникнення іноземного капіталу в банківський сектор, обґрунтовано заходи мінімізації ризиків залучення іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему.

Осуществлена систематизация процесса вхождения иностранного капитала в банковскую систему Украины, выяснены позитивные и негативные проявления влияния проникновения иностранного капитала в банковский сектор, обоснованы мероприятия минимизации рисков привлечения иностранного капитала в отечественную банковскую систему.

Systematization of process of including of foreign capital is carried out in the banking system of Ukraine, the positive and negative displays of influence of penetration of foreign capital are found out in a bank sector, grounded measures of minimization of risks of bringing in of foreign capital in the domestic banking system.

Ключові слова: банківська система, банківський ринок, банківський капітал, банки з іноземним капіталом.

Присутність банків з іноземним капіталом в банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій в економіку країни. Іноземні банки відіграють роль провідників фінансової глобалізації і, на думку багатьох вчених, сприяють підвищенню міжбанківської конкуренції на міжнародному рівні, використанню нових фінансових інструментів, розширенню переліку банківських послуг, інтенсифікації притоку зарубіжного капіталу в різні сфери економіки України. З іншого боку, низка фахівців вважає, що існують серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в грошово-кредитній сфері, посиленням нестабільності, коливаннями ліквідності банків, можливим відпливом фінансових ресурсів. Тому вирішення питання про форми і масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу в банківському секторі має бути підпорядковано стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоспроможності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України.

Дослідження різних аспектів функціонування іноземних банків привертають увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних фахівців. Проблема залучення іноземного банківського капіталу отримала обґрунтування в роботах таких зарубіжних економістів, як Т.Альтман, Л.Голдберг, Б.Дейдж, П.Кругман, Р.Левайн, М.Лехнер, А.Мікко, Дж.Пік, М.Фріч, Д.Шмаузе, Х.Шульц. Доробок вітчизняних науковців з питань участі іноземних банків у розвитку вітчизняної банківської системи представлений роботами О.Барановського, З.Васильченко, В.Гейця, О.Дзюблюка, М.Диви, І.Івасіва, Р.Корнилюка, Л.Кузнецової, В.Левківського, І.Лютото, В.Міщенка, А.Мороза, Р.Набока, С.Науменкової, Л.Примостки, О.Прімерової, М.Савлука, Т.Смовженко, С.Циганова, О.Чуб, І.Школьник, Ф.Шпиґа та інших. Проблематика досліджень науковців

стосується в основному сутності, переваг та ризиків залучення іноземного банківського капіталу, а також регулювання впливу іноземних банків на банківську систему України.

Позитивно оцінюючи результати наукових досліджень відомих вітчизняних та іноземних вчених щодо сутності іноземних банків, переваг та ризиків залучення іноземного капіталу в національну банківську систему, визначення впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи держави, слід зауважити, що невирішеною залишається низка проблем, пов'язаних з необхідністю дослідження результатів виходу іноземних банків на фінансовий ринок країни для підтримки інвестування економіки, конкуренції з вітчизняними банками, а також таких негативних тенденцій, як можливість послаблення і навіть втрати вітчизняної банківської системи.

Мета статті полягає у дослідженні процесу входження іноземного капіталу на банківський ринок України, визначенні його впливу на ефективність банківської діяльності та обґрунтуванні пропозицій щодо розробки національної стратегії розвитку банківської системи.

Систематизація процесу входження іноземного капіталу в національну банківську систему, дозволяє виокремити п'ять етапів її розвитку за ознакою кількісної та якісної присутності іноземних банків на ринку банківських послуг України [14, с.77; 7, с.147].

Перший етап (1991-1994 роки) – початковий період формування банківської системи України. Недостатня розвиненість механізмів банківського регулювання після здобуття незалежності Україною призвела до приходу на ринок банківських послуг іноземного спекулятивного капіталу (Росія, Латвія, офшорні зони). Оскільки ці банки завдавали шкоди економіці через валютні спекуляції та нелегальний вивід національного капіталу, НБУ в 1994 році забороняє діяльність філій і вводить жорсткі обмеження на частку статутного капіталу нерезидентів у банківську систему України (не більше 15%) [12, с.14].

Протягом другого етапу (1995-1998 роки) більшість іноземних банків створювалась «з нуля» з метою підтримки зовнішньоторговельних операцій компаній-нерезидентів на українському ринку, а також забезпечення виходу місцевих емітентів на міжнародні ринки капіталу. Фінансова криза 1998 року спричинила відплив іноземного банківського капіталу.

Третій етап (1999-2004 роки) – період модернізації банківської системи України, макроекономічної стабілізації та поступової лібералізації регулятивної бази. Зниження капіталізації банківської системи України і брак довгострокових кредитних ресурсів змушує НБУ зняти обмеження на частку нерезидентів у статутному капіталі банків. Продовжується очищення банківської системи від спекулятивних інвесторів. Кількість банків з іноземним капіталом скорочується з 30 до 19, серед них банків зі 100% іноземним капіталом – з 9 до 7 [10]. Значне скорочення кількості банків з іноземним капіталом частково пояснюється регулятивним фактором: починаючи з 2002 року до банків з іноземним капіталом включаються лише діючі банки, в яких

частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10% [13, с.2]. На український ринок увійшли Альфа-Банк (Росія) та Прокредитбанк (ФРН) шляхом придбання невеликих вітчизняних банків та активного розвитку нової територіальної мережі. Однак прихід нових іноземних інвесторів стримується низькою платоспроможністю населення, політико-правовою нестабільністю та несприятливим інвестиційним кліматом в Україні.

Четвертий етап (2005-2008 роки) – період активної експансії іноземного капіталу під час економічного зростання. На український ринок банківських послуг масово приходять транснаціональні банківські групи шляхом поглинань системних вітчизняних банків. Іноземні банки здійснюють кредитну експансію в умовах подальшої лібералізації регулювання. Швидко розвивається іпотечний ринок та ринок споживчого кредитування на основі дешевих валютних ресурсів закордонних материнських структур. Частка банківських активів у ВВП зростає більш, ніж удвічі: з 30,5% до 63,2% [10].

П'ятий етап (2008 рік – по сьогодні) – період фінансової кризи та посткризового відновлення. Іноземні банки коригують стратегії діяльності через девальвацію гривні, спад кредитування, зростання проблемної заборгованості та відтік внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Збільшується частка у загальному статутному капіталі інвесторів з Російської Федерації та ФРН. Антикризова політика іноземних банків полягає в закріпленні позицій на банківському ринку України завдяки доступу до фінансових ресурсів материнських груп. Протягом даного періоду в українській банківській системі розпочали діяльність понад 30 іноземних фінансових холдингів, більшість яких увійшло на ринок шляхом поглинання існуючих банків, що належали резидентам.

До 2005 року іноземні інвестори надавали перевагу створенню дочірніх банків з нуля. Іноземні банки, створені з «нуля», зазвичай фокусуються на обслуговуванні корпоративних клієнтів, вирізняються чіткою спеціалізацією, мають меншу мережу. Ці банки сконцентровані на обслуговуванні специфічних кредитно-фінансових потреб. Після 2005 року стратегія входження змінилась: міжнародні банки проникали в банківську систему України через купівлю існуючих вітчизняних банків з розгалуженими мережами територіальних відділень та філій. Орієнтація на роздрібний банківський ринок була пов'язана зі стабілізацією макроекономічних показників України, покращенням інвестиційного клімату, зростанням реальних доходів населення та низьким охопленням банківським обслуговуванням. Особливого розмаху зазначені процеси набули в 2005 році, коли сума лише публічних угод щодо злиття та поглинань (M&A-угод) у банківському секторі України склала 1,6 млрд. дол. США в основному за рахунок купівлі іноземними інвесторами таких системних банків, як «Аваль» та «Укрсиббанк».

Інвестиційна привабливість банківського бізнесу у 2005 році суттєво зросла, враховуючи, що сумарний обсяг M&A-угод в Україні за рік становив 7,7 млрд. дол. США [6]. Продовження цієї тенденції спостерігалось у 2006 році: були укладені угоди щодо продажу АКБ «Мрія» російському ВТБ, банку «Престиж»

– групі Ерсте (Австрія), Райффайзен банку (Україна) – групі ОТП тощо. У 2007 році нерезиденти поповнили статутний капітал чергових 18 банків з різних груп за обсягом активів. У 2008 році приплив іноземного банківського капіталу уповільнився через початок світової фінансової кризи: було придбано 6 вітчизняних банків, серед яких Правексбанк та «Форум».

Поглинуті системні банки в Україні обрали стратегію універсального банківництва, оскільки активно розвивали роздрібний бізнес та мали широку територіальну представленість. Більшість банківських установ даного типу були придбані протягом 2005-2008 років міжнародними холдингами у вітчизняних власників.

Виникнення несприятливої ситуації на міжнародному фінансовому ринку разом із погіршенням кон'юнктури на сировинних ринках могло спричинити відхід іноземних банків, які активно кредитували національну економіку. Тим паче, що під час банківської кризи, яка розпочалась в четвертому кварталі 2008 року, мотиви присутності іноземних банків на українському ринку, пов'язані з нарощенням кредитної активності, дійсно були втрачені. За підсумками 2009 року дві третини іноземних банків були збитковими внаслідок девальвації гривні на 60%, зростання проблемної заборгованості за валютними кредитами та відтоку депозитів [5]. Проте фінансові проблеми не призвели до ліквідації чи продажу великих банків з іноземним капіталом. Крім того, іноземні банки в перші місяці кризи були зацікавлені в утриманні й навіть нарощенні своїх позицій в банківському секторі України, про що свідчить їхня вчасна рекапіталізація. Більшість вітчизняних недержавних банків виявились менш стійкими до кризових явищ у порівнянні з іноземними, оскільки були позбавлені фінансування з боку зарубіжних акціонерів.

Фінансова підтримка з боку зарубіжних материнських структур може пояснити той факт, що серед банків з введеною тимчасовою адміністрацією НБУ не було жодного, який би контролювався іноземними власниками. Така поведінка іноземних інвесторів може свідчити про низку довгострокових мотивів щодо подальшої присутності в українському банківському секторі. Фінансову кризу 2008-2010 років деякі зарубіжні фінансові інституції використали для нарощення ринкової частки в українській банківській системі. Цьому сприяло суттєве зниження вартості вітчизняних банківських установ, власники яких готові продати свої активи за суму, нижчу від вартості власного капіталу [4].

Підтримували капіталізацію іноземних банків в Україні не лише материнські структури та національні уряди країн-донорів, а й фінансові організації. Протягом 2008-2009 рр. Європейський банк реконструкції та розвитку виділив близько 800 млн. дол. США для рефінансування низки українських банків у формі викупу акцій і субординованих кредитів, Світовий банк – 400 млн. дол. США, Міжнародна фінансова корпорація – 125 млн. дол. США [8; 11; 9]. Якщо не брати до уваги державні банки, всі підтримані ЄБРР банківські установи належали іноземним власникам

Незважаючи на проблемну ситуацію, продовжувався прихід нових

іноземних інвесторів у банківську систему України. У січні 2009 року Внешкономбанк, що належить уряду Російської Федерації, викупив 75% акцій системного Промінвестбанку. Влітку 2009 року ЄБРР та німецький державний банк розвитку KfW придбали 30% акцій Мегабанку. У вересні 2009 року відкрив дочірній банк в Україні «Дойче Банк» (ФРН). Також збільшилась частка нерезидентів у таких системних банках, як Укрсиббанк, «Форум», VAB Банк.

Отже, незважаючи на кризу, банківська експансія триває і транснаціональний капітал з кількох геополітичних полюсів планети стимулює конкурентну боротьбу за поділ українського банківського ринку.

Збереження інтересу материнських холдингів до банківської системи України головним чином пояснюється низькою часткою українських активів у загальному портфелі транснаціональних груп. В іншому випадку негативні фінансові показники дочірніх банків в Україні серйозно похитнули б стабільність пов'язаних європейських банківських установ.

На відміну від багатьох вітчизняних банків, які були вимушені оголошувати технічні дефолти перед іноземними кредиторами і вести переговори про реструктуризацію боргу або ж погоджуватись на введення тимчасової адміністрації, націоналізацію чи ліквідацію, іноземні банки покривали фінансовий дефіцит не лише за рахунок суттєвих вливань з боку акціонерів та міжнародних фінансових організацій, але й впроваджуючи низку антикризових заходів.

Перш за все, іноземні банки проводили політику зниження витрат, яка виражалась в зменшенні видатків на рекламу, маркетинг, адміністративні функції. Іноземні банки скорочували мережу банкоматів, платіжних терміналів і навіть територіальних відділень. Так, впродовж 2009 року Райффайзен Банк Аваль закрит 100 відділень (8,6% мережі), Укрсиббанк – 174 (18,7%), Промінвестбанк – 272 (31,2%), Правекс-банк – 52 (8,7%), Укрсоцбанк – 26 (5,5%) [2].

Скорочення витрат відбулось і за рахунок мінімізації фонду заробітної плати. Іноземні банки масово знімали премії та надбавки, прив'язували розмір заробітних плат до фіксованого валютного курсу, що був нижчим за ринковий, скорочували персонал (в основному за рахунок чисельності відділів споживчого кредитування та молодших співробітників бек-офісів). Іншими методами скорочення фонду заробітної плати було формування агентської мережі продажів та переведення працівників на режим часткової зайнятості.

Втримати докризовий рівень результативності іноземні банки намагались не лише зменшуючи витрати, а й збільшуючи вхідні грошові потоки. Досягнення такої цілі в умовах спаду платоспроможного попиту банківські продукти та погіршення фінансового потенціалу банків було проблематичним, однак низка іноземних банків скористалася кризою для збільшення частки на ринку вкладів фізичних осіб шляхом підвищення депозитних ставок, збільшення привабливості поточних рахунків, збільшення комісій за розрахунково-касове обслуговування, отримання доходів з торгівлі валютою тощо.

Станом на 1 січня 2012 року в Україні функціонувало 53 банки з іноземним

ІНВЕСТИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ

капіталом проти 21 на 1 січня 2002 року. При цьому стрімко зростає кількість банків зі 100% іноземним капіталом. Так, у період з 2001 року до кінця 2005 року їх кількість коливалась у межах 6-9 банків, а станом на початок 2012 року зросла до 22 банків [10] (рис. 1).

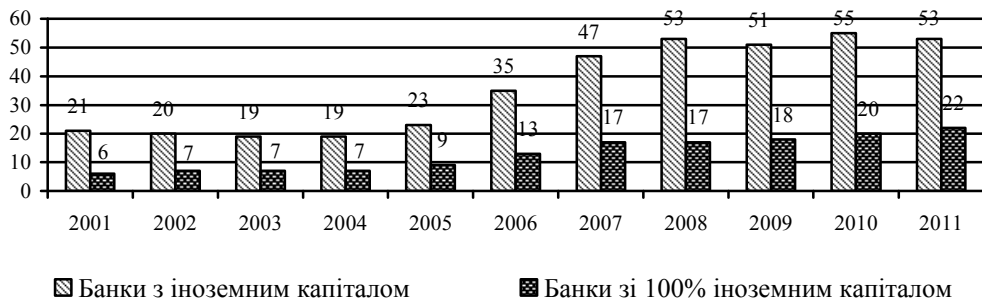

Рис. 1. Кількість комерційних банків України з іноземним капіталом, 2001-2011 рр.

Спостерігається постійне зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі України. Так, обсяг капіталу банків з іноземним капіталом у період 2001-2011 років збільшився більше ніж у 76 разів, або на 71065 млн. грн. Як наслідок, частка капіталу цих банків збільшилась за даний період на 29,4% [10]. Винятком є 2004 рік, що пов'язано зі значним зростанням загального обсягу капіталу комерційних банків України, а не зі зменшенням присутності іноземного банківського капіталу (рис. 2).

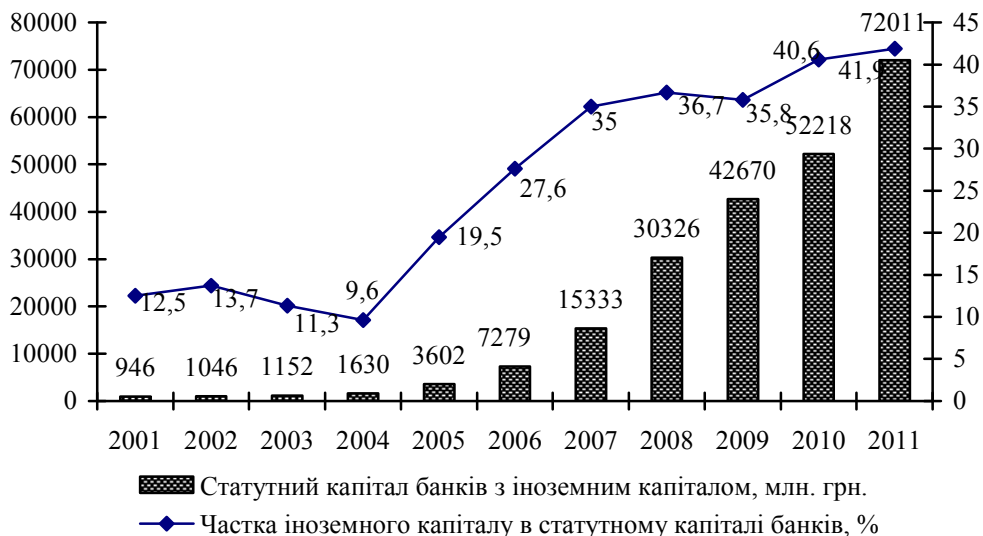

Рис. 2. Динаміка статутного капіталу банків з іноземним капіталом, 2001-2011 рр.

Дослідження географічної приналежності іноземного банківського капіталу, який надійшов до українських банків, характеризує рис. 3. Іноземний капітал у статутних капіталах банків України був представлений 21 країною. Значну питому вагу в статутних капіталах банків України мав капітал таких країн, як

Росія (9,2%), Кіпр (7,2%), Австрія (5,0%), Франція (4,5%), Німеччина (3,7%) [1, с.33]. Іншими країнами, резиденти яких є власниками участі в українських банках, є США, Ірландія, Великобританія, Греція та Чехія. Таким чином, в Україні представлені банківські установи з багатьох країн світу. Однозначно позитивним моментом є те, що найбільша питома вага банківського капіталу походить з країн з високим рівнем розвитку банківських систем. Як видно з рис. 3, в Україні відсутнє домінування певної країни на ринку. Таку диверсифікацію власників можна вважати позитивною рисою української банківської системи, оскільки вона менш залежна від економіко-політичних умов якоїсь однієї держави.

Наведені дані свідчать, що іноземний капітал дедалі глибше проникає в банківську систему України, а його роль постійно зростає. Підвищення частки іноземного капіталу неоднозначно впливає на розвиток банківської системи в цілому, а отже, цей вплив не можна розглядати як одновекторний. Зокрема, позитивні напрями впливу проявляються через механізми міжбанківської конкуренції, створення якісно нового фінансово-економічного середовища, покращання фінансового та організаційного менеджменту в банках, збільшення капіталізації вітчизняних банків, здешевлення вартості фінансових ресурсів, підвищення якості та розширення спектра банківських послуг, зокрема й таких, які вітчизняні банки виконати не можуть через свої невисокі рейтинги, впровадження міжнародного досвіду ведення банківської справи, використання новітніх банківських технологій, запровадження високих стандартів обслуговування клієнтів.

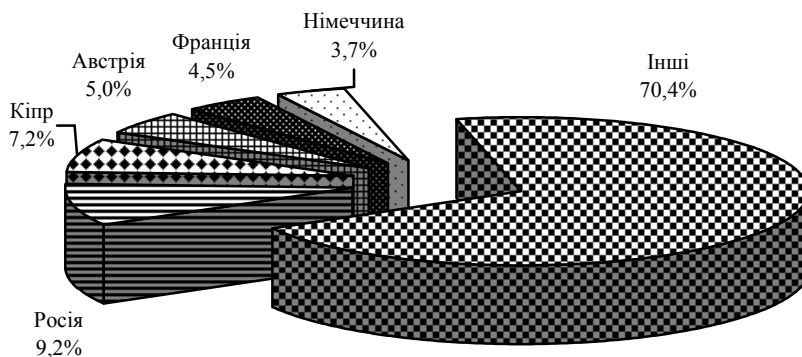

Рис. 3. Структура іноземного банківського капіталу за країною-походження станом на 1.01.2012 р., %

Проте присутність іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі характеризується також низкою негативних проявів, які відчуються дедалі гостріше. Серед них – уразливість вітчизняних банків до коливань на світових фінансових ринках; можливість захоплення банківського ринку України та посилення іноземного контролю; посилення нерівноправної конкуренції між

національними та іноземними банками; підвищення ймовірності відпливу українського капіталу до зарубіжних країн; прихід на вітчизняний ринок іноземних банків, які не мають високих міжнародних рейтингів, високої надійності, достатнього обсягу капіталу; ускладнення механізмів банківського нагляду; ймовірність збільшення спекулятивних операцій.

Регулювання доступу іноземного капіталу в банківський сектор України потребує системного підходу та має базуватися передусім на заходах підтримки конкурентоспроможності вітчизняних банків з одночасним використанням технологічних та організаційних переваг іноземних банків для підвищення потенціалу вітчизняної банківської системи загалом.

Основні напрями оптимізації доступу іноземного банківського капіталу в банківську систему України мають знайти системне вирішення під час розробки та реалізації національної стратегії розвитку банківської системи. До першочергових заходів мінімізації ризиків залучення іноземного капіталу належать:

- поступове збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу;

- зміцнення та подальший розвиток сегмента банків з державним капіталом, які спеціалізуються на забезпеченні стратегічних соціальних, структурних та зовнішньоекономічних завдань економічного зростання;

- запровадження нормативно-організаційної селекції та моніторингу доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку;

- створення нормативно-правової бази для заборони доступу банків з офшорних зон;

- розробка та впровадження методик ефективного продажу банків з національним капіталом зарубіжним власникам [3].

Реалізація даних заходів дасть змогу нейтралізувати або принаймні мінімізувати негативні наслідки збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України, а також скористатися перевагами такої присутності для подальшої розбудови національної економіки, зміцнення грошово-кредитного ринку та загалом фінансової системи.

Таким чином, діяльність іноземних банків, з огляду на високий рівень зовнішньої підтримки та високу частку в банківській системі, залишається одним з вагомих факторів впливу на подальший розвиток банківської системи України. Для підвищення стимулюючої ролі вітчизняної банківської системи в соціально-економічному розвитку країни потрібен системний підхід до регулювання доступу іноземного капіталу в банківський сектор України. Він має базуватись передусім на заходах підтримки конкурентоспроможності банків з національним капіталом, використанні позитивних структурних і технологічних переваг банків з іноземним капіталом, інтенсифікації використання сучасних банківських технологій та банківського менеджменту,

оптимізації інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн з розвинутою економікою.

Список використаних джерел:

1. Андрос С. Інституційні, мікро- та макроекономічні наслідки участі іноземного капіталу в банківському секторі [Текст] / С. Андрос, В. Хиленко // Банківська справа. – 2012. – №4. – С.31-42.
2. Войтицкая Л. Банки сокращают свои сети [Електронний ресурс] / Л. Войтицкая // Всеукраинская газета Дело. - 2010. - Режим доступу: <http://www.delo.ua/dengi/banki/banki-sokraschajut-svoi-seti-138935>.
3. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України [Текст] / В. Геєць // Дзеркало тижня – 2006. – № 26 – С. 7.
4. Корнилюк Р. В. Банківська система України під впливом іноземних фінансових інститутів : геоекономічний контекст [Текст] / Р. В. Корнилюк // Світ фінансів. - 2009. - № 3 (20). - С. 74-80.
5. Корнилюк Р. В. Іноземні банки в Україні : особливості розвитку в період фінансової кризи [Електронний ресурс] / Р. В. Корнилюк // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. - № 1 - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znprnudps/2010_1/zmist.html .57
6. Корнилюк Р. В. Консолідаційні процеси в банківській системі України [Текст] / І. Б. Івасів, Р. В. Корнилюк // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць мол. учених та аспірантів. - К. : КНЕУ, 2006. - Вип.16. - 280 с.
7. Корнилюк Р. В. Ретроспективний аналіз діяльності іноземних банків в Україні [Текст] / Р. В. Корнилюк // Економіка і регіон : Науковий вісник. - Полтава : ПолтНТУ, 2010. - № 3 (26). - С. 146-152.
8. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ebrd.com/russian/pages/country/ukraine.shtml.
9. Офіційний сайт Міжнародної фінансової корпорації [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ifc.org>.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.worldbank.org.ua>91
12. Положення про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб: Постанова Правління НБУ від 07.02.1994 р. № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.dov.ua>. (втратило чинність 13.04.1998 р.)
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.dov.ua>.
14. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія [Текст] / О. О. Чуб. - К. : КНЕУ, 2009.- 340 с.